

Oponentský posudek na disertační práci

PhDr. Hana Maříková: Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci

Téma disertační práce H. Maříkové představuje v české genderově orientované sociologii relativně nový záměr, navazující na dosavadní studia, která spíše vysvětlovala zdroje a podstatu genderových nerovností, zatímco předložená práce se zaměřuje na způsoby a možnosti i šance jejich překonávání. Téma lze současně považovat za jakýsi mezník v autorčině výzkumné práci, která je z významné části zaměřena na postavení otce v rodině a jeho širší společenské souvislosti. Od prací kriticky hodnotících genderové nerovnosti a jejich zdroje v dělbě práce mezi partnery a manžely se v této studii autorka dostává ke zkoumání toho, jaké důsledky má vysoké zapojení muže do péče o děti a domácnost doprovázené vyšší profesní angažovaností žen jako konkrétní projevy snahy uvedené nerovnosti zmírňovat či odstraňovat.

Je to téma povýtce „genderové“, tato charakteristika v něm zcela převládá. Přitom jej lze zařadit do širší tematiky kombinování rodinného a osobního života s životem pracovním, případně tematiky proměn rodičovství v soudobé společnosti. Překonávání odlišné situace mužů a žen, jejich nerovnocenného postavení na trhu práce a v zaměstnání, ve společenském životě i v dalších oblastech je do značné míry předznamenáno a historicky se reprodukuje především na základě vztahů, které mezi sebou muži a ženy vytvářejí v rodině. To bylo dokázáno již mnohokrát a na toto téma existuje u nás i v zahraničí bohatá literatura. Jejich závěry jsou v zásadě nesené v duchu kritiky reprodukce stereotypního „hraní genderově determinovaných rolí“ a malé ochotě či schopnosti tyto stereotypy překonávat. Jestliže dnes už existuje obecné povědomí a reálně projevované snahy o toto překonávání, je na místě si položit otázky, tak jak to dělá autorka posuzované práce, jaké jsou osudy a příběhy těch, kteří ve svém životě skutečně zažili a aktivně prosazovali nové uspořádání genderových vztahů ve stěžejní oblasti jejich utváření – v rodině.

Samotný název práce nabádá k zamyšlení o významu a relevanci kladené otázky. Jednak nakolik má autorka na mysli změnu ve společnosti nebo v konkrétních rodinách a partnerstvích, na to ovšem odpovídá podtitul disertační práce. Ta se „realisticky“ zaměřuje na druhou možnost, v prvním případě jde o tzv. „běh na dlouhou trať“, nicméně autorka pohlíží na zkoumané téma v širokém sociálním kontextu. Další otázkou je, zda nebo do jaké míry je v současnosti vůbec možné očekávat trvalejší změnu i na mikrosociální úrovni, jak si ji klade i autorka. Domnívám se, že je třeba zohlednit skutečnost, že dnešní mladí lidé (včetně těch, kteří jsou „definováni“ v disertační práci věkem dětí, zkušeností s rodičovskou dovolenou vykonávanou otcem při paralelním pracovním zapojením a výkonem životelské role partnerky) byli socializováni ve více méně tradičním společenském uspořádání a obdobně charakterizované prostředí je i v současném životě obklopuje, jakkoliv ve vlastních orientačních rodinách a sociálním okolí mohli mít příklad nekonvenčního přístupu ke genderové dělbě rolí a jejich postoje a očekávání se mohly formovat v tomto směru v protikladu k převládajícím společenským normám. Přetrvávání těchto norem, ovšem specificky interpretovaných/vnímaných, v myšlení a prožívání i těch lidí, kteří se jim nějakým způsobem vzpírají, což je jeden z autorčiných závěrů, považuji proto za celkem logické. Zajímavé pak jsou autorčiny poznatky o míře vlivu převažujících norem a závislosti této míry na přístupu partnerů k řešení dělby rolí v jejich případě. „Příklonění se ke konvenčnímu modelu rodiny“ po ukončení rodičovské dovolené nicméně nesnižuje, myslím, „progresivnost“ jednání zkoumaných párů, tedy využití rodičovské dovolené otcem - alespoň pokud jde o zmírnění genderových nerovností souvisejících s dopady přerušené pracovní kariéry z důvodu péče o malé děti, které se v tradičním uspořádání týká zejména žen a je

stěžejním zdrojem nerovností v dalších životních fázích, ale ve sledovaném uspořádání je „přeneseno“ více či méně nadějně na muže. Ověřit, do jaké míry tomu tak je, by ovšem bylo téma na náročný longitudinální výzkum.

Autorka předkládá ve své disertační práci řadu dalších zajímavých poznatků, které vyvolávají, někdy polemické, zamyšlení. Jinými slovy lze říci, že autorka mimo jiné otevírá prostor pro další zkoumání jak explicitně, tak i implicitně nastolenými otázkami.

Z toho, jaké jsou známé příčiny genderových nerovností, tedy odlišností životních rolí mužů a žen, lze odvodit, s jakými podmínkami a zejména bariérami se ti, kteří vlastně prosazují nové pojetí těchto rolí, mohou a budou setkávat. Jak autorka ověřila a prokázala, nacházejí se nejen v okolním světě, ale i v samotných aktérech.

Proto je zcela zjevné, že autorkou zvolená kvalitativní metoda, konkrétně technika polostrukturovaných rozhovorů, jsou nevhodnější metodou poznávání zkoumaného fenoménu, který se vyznačuje velmi individualizovanými projevy, má z velké části subjektivní charakter a jeho smysl určuje jak samotné jednání, tak významy, které jsou mu aktéry přisuzovány. Autorka ve více svých pracích prokázala schopnost maximálně využít přednosti zvolené metody, nicméně při četbě této disertační práce se nemohu místy zbavit pocitu, že v některých místech provedené rozhovory neposkytovaly dostatečné, příp. konzistentní, informace pro zhodnocení zkoumaného jevu z určitých aspektů, a tím i pro ověření výzkumných hypotéz. V příslušných pasážích pak relativně převládá popis konkrétních dílčích jevů, který autorce komplikuje vytváření ucelenějšího vhledu do dané konkrétní problematiky. Zajímalo by mne, zda je to dojem (některého) čtenáře textu nebo autorka sama takové problémy vnímala.

K metodice mám ještě jednu poznámku, že postrádám (zejména v druhé kapitole) více polemických názorů, autorka uvádí téměř výhradně to, co potvrzuje její přístup. Bylo by vhodné vysvětlit, zda je důvodem ojedinelost protichůdných názorů/teorií, nebo to, že je autorka nepovažuje za relevantní (obecně či v kontextu své studie) apod.

Práce je logicky strukturována tak, že po úvodním obecném rozboru dosavadního poznání a dostatečně zevrubné informaci o použité metodologii následují stěžejní části práce věnované dvěma fázím vývoje rodiny – období péče o malé dítě/děti při vysoké participaci muže a období po ukončení mužovy rodičovské dovolené – a následně shrnutí a vyhodnocení poznatků. Tento postup a rozdělení na podkapitoly, spolu s uplatněnou metodikou, plně vyhovují požadavkům na vědeckou práci i na čtivý text postupně skládající obraz sledovaného fenoménu.

Mimo otázky plynoucí z předchozího textu tohoto posudku bych se autorky chtěla zeptat, zda a nakolik se zamýšlela nad tím, kdo jsou ti, kdo volí „nestandardní“ uspořádání rodinných rolí, z hlediska toho, nakolik zde hraje roli jejich percipované postavení na trhu práce – zda jde o otce, kteří se neobávají komplikací při návratu na trh práce a obecněji nebojí se dopadů přerušení pracovní kariery na její další vývoj, samozřejmě v kontextu dalších intervenujících faktorů.

Vzhledem k originalitě analyzované tematiky a fundovanému přístupu autorky jak z hlediska znalosti problematiky, tak metodického zpracování, doporučuji disertační práci k obhajobě. Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v oboru sociologie.

Praha, 15.6.2012

V.

šc.